

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО (ЗБАЛАНСОВАНОГО) РОЗВИТКУ

Глобальні зміни навколишнього природного середовища матимуть для людства суттєві негативні наслідки, а тому потребують від сучасного суспільства відповідних змін в свідомості, невідкладного переходу всіх країн світу до *стратегії регульованого економічного розвитку*. Такий тип розвитку, не за рахунок ресурсів природи, а разом з ними, який дозволить відтворювати можливості життєзабезпечення як для теперішніх, так і прийдешніх поколінь людей, був названий *збалансованим розвитком*, стратегії якого сьогодні інтенсивно розробляються в більшості розвинених країн світу.

Термін “сталий (збалансований) розвиток” привернув до себе широку увагу після публікації доповіді “Наше загальне майбутнє” (1987 р.), підготовленої Комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку (“комісія Брундтланд”). Її матеріали і висновки визначили основу рішень конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., де відбулася зустріч керівників більшості країн світу з проблем планети Земля, і була прийнята всесвітня програма дій – “Порядок денний на XXI століття”.

У цих документах “сталий (збалансований) розвиток” визначається як розвиток, що дозволяє на довготривалій основі забезпечити стабільне економічне зростання, не приводячи до деградаційних змін природного середовища. При цьому передбачається, що вихід на *рівень збалансованого розвитку дозволяє розраховувати на задоволення потреб як сучасних, так і майбутніх поколінь*.

Отже, *збалансований розвиток – це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь*.

Вперше це англійське словосполучення “sustainable development” з’явилося в доповіді “Всесвітня стратегія охорони природи” (1980), представленій Міжнародною спілкою охорони природи і природних ресурсів. У цій доповіді розвиток визначається як “модифікація біосфери і використання людських, фінансових, природних ресурсів, які відновлюються та не відновлюються, для задоволення потреб людей і поліпшення “якості життя”; для того, щоб розвиток був збалансованим, потрібно враховувати не тільки його економічні аспекти, але і соціальні, і екологічні чинники”, і далі “в довготривалій перспективі, як і в короткочасній, необхідно прораховувати всі переваги і недоліки альтернативних варіантів”; “збереження природи – це таке

управління використанням людиною ресурсів біосфери, яке може принести інші стійкі прибутки сучасному поколінню, не піддаючи при цьому сумніву потенційні можливості в задоволенні потреб майбутніх поколінь”.

Основою збалансованого розвитку є паритетність відносин у тріаді *людина – господарство – природа*. Збалансований розвиток узагальнює в собі процес виживання і відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й *гармонізацію розвитку людини в природі*.

Концепція (стратегія) сталого (збалансованого) розвитку, у свою чергу, базується на декількох науково обґрунтованих ідеях, а саме:

- *ідея коеволюції* (тобто, розумного співіснування біо- і техносфери);
- *ідея планетарного* (а не містечкового) *підходу* до вирішення земних соціально-економічних та екологічних проблем;
- *ідея необхідності самообмежень*, підказаних екологічними законами, розумом, совістю, культурою і вихованням;
- *ідея оптимального використання природних ресурсів* на основі ресурсоенергозберігаючих, маловідходних, маловитратних та замкнених технологій;
- *ідея тотальної екологізації життя*, переходу від сервотехнологій (шкідливих і небезпечних для довкілля) до *екотехнологій*.

Стратегія збалансованого розвитку України

Україна має значний геополітичний потенціал: сприятливі кліматичні, зокрема агрокліматичні, умови, вигідне географічне положення, достатні природні ресурси, високий рівень освіти і кваліфікації громадян, вагому культурно-історичну спадщину.

Актуальність впровадження Стратегії збалансованого розвитку в Україні обумовлена необхідністю стабілізації техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та розв'язання комплексу екологічних проблем в умовах соціально-економічного зростання.

Стратегія збалансованого розвитку України є програмним документом довгострокової дії, який ґрунтується на сучасних міжнародних принципах співіснування людства і довкілля і в якому визначається мета, завдання та пріоритетні напрями поступального розвитку українського суспільства на шляху забезпечення збалансованості економічних, соціальних та екологіч-

них чинників. Збалансований розвиток держави та її національна безпека можливі лише за умови збереження природних екосистем і підтримки відповідної якості навколишнього природного середовища. Для цього необхідно формувати й послідовно реалізувати єдину економічно виважену та соціально відповідальну державну політику в галузі екології, спрямовану на раціональне використання природних ресурсів.

Стратегічною метою збалансованого розвитку України є досягнення збалансованості співіснування природного середовища, держави і суспільства на основі демократичної, толерантної, плюралістичної та екологічно орієнтованої соціально-економічної політики, відкритої динамічно-інтегрованої в глобальні процеси економіки, забезпечення національної безпеки держави, гармонійних суспільних відносин та рівноправного міжнародного співробітництва.

Стратегічні завдання збалансованого розвитку

У сфері збалансованого розвитку економіки:

- забезпечення переходу економіки на інноваційну модель розвитку;
- структурна перебудова економіки шляхом прискорення розвитку високотехнологічних галузей;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової моделі економіки;
- впровадження сталих економічних механізмів природокористування та імплементація екологічної складової в систему національних рахунків;
- підвищення ефективності інвестиційних процесів, у тому числі у сфері відновлення природного капіталу;
- стимулювання впровадження екологічно безпечних, енергетично ефективних та ресурсозберігаючих технологій;
- розвиток технологій замкнутого циклу і технологій очищення, переробки та утилізації промислових і побутових відходів;
- підтримка екологічно ефективного виробництва енергії, включаючи використання нетрадиційних джерел енергії, вторинних енергетичних ресурсів;
- розвиток екологічно безпечних видів транспорту і транспортних комунікацій, створення альтернативних видів палива у т. ч. неуглеводневого.

У сфері забезпечення соціальної справедливості:

- зниження рівня майнового розшарування населення, подолання бідності;
- зниження рівня безробіття населення і забезпечення продуктивної зайнятості;

- збереження і зміцнення демографічного та трудового ресурсного потенціалу країни; стабілізація демографічної структури суспільства;
- зміцнення фізичного здоров'я нації;
- оптимізація соціальної структури суспільства; встановлення гарантій забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;
- розвиток системи екологічної освіти, просвіти та поширення інформації з питань збалансованого розвитку.

У сфері суспільних відносин:

- створення дієвих механізмів захисту конституційних прав і свобод людини;
- формування громадянського суспільства, забезпечення у ньому політичної стабільності та взаєморозуміння;
- розвиток духовності, культури, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу.

У сфері раціонального використання природно-ресурсного потенціалу:

- сприяння забезпеченню збалансованого стану навколишнього природного середовища країни та розвитку окремих регіонів;
- економічно та екологічно обґрунтоване використання невідновлюваних та ефективно відтворення відновлюваних природних ресурсів;
- мінімізація шкоди, яка завдається довкіллю під час видобутку корисних копалин; рекультивація земель, порушених у процесі розробки родовищ корисних копалин;
- формування екомережі, збереження та відтворення біорізноманіття;
- розвиток "екологічно чистих" сільськогосподарських технологій, збереження та відтворення природної родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення;
- удосконалення ринкових механізмів регулювання у сфері природокористування;
- вжиття заходів щодо запобігання та припинення всіх видів незаконного використання природних ресурсів, у тому числі браконьєрства.

У міждержавних стосунках:

- проведення активної міжнародної екологічної політики;
- поглиблення інтеграції в європейську та світову економічні системи, активізація участі у міжнародних організаціях, в тому числі і екологічних.

Освіта в інтересах збалансованого розвитку

Освіта є одним з прав людини. Освіта виступає й однією з передумов для досягнення збалансованого розвитку і найважливішим інструментом ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень і розвитку демократії.

Тому збалансований розвиток суспільства слід розуміти як безперервний процес навчання, дослідження проблем і дилем, де правильні відповіді й рішення можуть змінюватися в міру накопичення досвіду. Цілі навчання у рамках *освіти в інтересах збалансованого розвитку (ОЗР)* мають включати розширення знань, розвиток спеціальних навичок, інтелекту, формування життєвої позиції й цінностей.

ОЗР все ще продовжує формуватися як широка і всеосяжна концепція, що охоплює пов'язані між собою екологічні, економічні та соціальні проблеми. Вона розширює концепцію екологічної освіти, яка дедалі більшою мірою орієнтується на широке коло питань розвитку. ОЗР – це процес, що триває протягом усього життя, починаючи з раннього дитинства до отримання вищої освіти і освіти для дорослих, і виходить за межі формальної освіти.

Важливо підтримувати діяльність у сфері неформальної освіти і навчання у рамках ОЗР, оскільки вона є найважливішим елементом, що доповнює формальну освіту.

Головні напрями освіти в інтересах збалансованого розвитку (були визначені у п. 36 Порядку денного на XI сторіччя та розширені у Робочій Програмі Комісії збалансованого розвитку ООН, інших документах):

1. Суспільне розуміння принципів збалансованого розвитку. Освіта в інтересах збалансованого розвитку має головну роль у сприянні обговоренню збалансованого розвитку безпосередньо, еволюції поняття від бачення до практичного застосування у відповідності до культурних та місцевих форм.

2. Першочергове значення освіти. Цей соціальний процес важливий для всіх секторів суспільства: бізнес, сільське господарство, туризм, управління природними багатствами, місцеве самоврядування та засоби масової інформації. Важливість для різних секторів додає великого значення розробці програми та її виконанню.

3. Навчання протягом життя. Суспільство має звикнути до феноменальної зміни норми в навчанні; крім отримання університетського ступеню (приблизно протягом 5 років), необхідно вміти вчитися у постійно. Це є найдорогоціннішим потенціалом для організацій та індивідуумів. Таким чином,

якісна освіта протягом життя і навчальні можливості потрібні всім народам, незалежно від їх способу життя чи обставин. Без доступу до базової освіти, а також вищої освіти, суспільству буде важко розвиватись, неможливо впроваджувати принципи збалансованого розвитку. Ця освіта повинна також відображати місцеву культуру і життєві потреби кожної нації.

4. Освіта в інтересах збалансованого розвитку є необхідною для всіх націй. Реальністю є те, що саме наші високоосвічені країни створюють найбільшу загрозу збалансованого розвитку планети у майбутньому. Переорієнтація існуючих програм освіти у всіх країнах адресована на соціальні, екологічні, економічні знання, кваліфікацію, це також є головним поштовхом освіти в інтересах збалансованого розвитку.

5. Спеціалізовані тренувальні програми. Розробка тренувальних програм для отримання гарантії, що всі сектори суспільства мають кваліфікацію і навички, необхідні для розвитку власного світу на принципах збалансованого розвитку.

У 2005 році була ухвалена *Стратегія ЄЕК ООН з освіти в інтересах збалансованого розвитку*. Цей документ визначає освіту як процес, що триває протягом усього життя, починаючи з раннього дитинства до отримання вищої освіти і освіти для дорослих, і виходить за межі формальної освіти. Оскільки система цінностей, спосіб життя і життєві установки формуються в ранньому віці, особливого значення набуває освіта для дітей. З урахуванням того, що навчання відбувається в міру того, як ми виконуємо різні завдання протягом нашого життя, ОЗР слід розглядати як процес, що охоплює всі елементи життєвої сфери. Потрібно добиватися її органічного включення в навчальні програми на всіх рівнях, включаючи професійну освіту, підготовку педагогів і безперервну освіту для фахівців і керівників.

У процесі ОЗР слід брати до уваги різні місцеві, національні й регіональні умови, а також глобальний контекст, добиваючись рівноваги між глобальними і місцевими інтересами.

ОЗР включає ініціативи розвитку культури взаємоповаги у спілкуванні й у процесі прийняття рішень, завдяки чому відбувається зміщення акцентів від методів, орієнтованих лише на передачу інформації, до ширшого впровадження активних методів навчання. У цьому зв'язку слід визнати внесок ОЗР у формування політики і прийняття рішень на основі діалогу і комплексного підходу. Слід також враховувати роль ОЗР у розвитку і посиленні демократичних принципів, що ґрунтуються на участі громадськості, зокрема її вклад

у розв'язання конфліктів у суспільстві й досягнення справедливості, в тому числі по лінії місцевих “порядків денних на ХХІ століття”.

ОЗР потребує налагодження багатостороннього співробітництва і партнерства. Її основними суб'єктами є уряди і місцеві органи управління, сектори освіти і науки, охорони здоров'я, приватний сектор, промисловість, транспорт і сільське господарство, профспілки, ЗМІ, неурядові організації, різні спільноти, корінні народи і міжнародні організації.

Декада Організації Об'єднаних Націй з освіти в інтересах збалансованого розвитку почалась у 2005 році.

Діяльність у рамках Декади буде зосереджена на об'єднанні зусиль для введення цілей збалансованого розвитку протягом щоденних рішень, а також можливості зміни стилю поведінки та зразків споживання на більш екологічно свідомі, щоб мати якомога менше негативних наслідків для довкілля.

Десятиріччя освіти в інтересах збалансованого розвитку – це пошук шляхів поєднання кількісних та якісних індикаторів збалансованого розвитку у моніторинг та оцінку програми “Освіта для всіх” (Education for All - EFA) та Декади писемності ООН; моніторинг прогресу діяльності ООН, урядів та неурядових організацій у дотриманні вимог Декади, покращення та перевірка виконання; оцінка досягнення кількісних результатів у втіленні цілей і задач Декади, особливо стосовно інтеграції збалансованого розвитку у національні освітні програми і системи; розробка та розповсюдження рекомендацій для подальшого покращення процесу освіти в інтересах збалансованого розвитку на основі результатів та уроків Декади.

Громадському сектору запропоновано взяти на себе зобов'язання активно сприяти виконанню Стратегії і просуванню її на всіх рівнях, брати участь у всіх структурах і працюючих групах у рамках виконання, у співпраці з урядами і іншими секторами, надалі розробити механізми кращого використання досвіду неурядових організацій в розробці політики ОЗР та процесів виконання, надати приклад в побудові взаємин у межах традиційних дисциплінарних та секторальних меж.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

- 1. Якими ключовими поняттями з екології повинен оволодіти студент в процесі вивчення дисципліни «Вступ до фаху» ?*
- 2. Які висновки лягли в основу рішень Міжнародної науково-практичної конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році?*
- 3. У чому суть концепції (стратегії) збалансованого розвитку?*

- 4. На яких основних науково-обґрунтованих ідеях базується концепція (стратегія) збалансованого розвитку?*
- 5. Охарактеризуйте стратегічні завдання збалансованого розвитку?*
- 6. В чому суть освіти в інтересах збалансованого розвитку?*

Петрук В.Г., Клименко М.О., Мудрак О.В. Вступ до фаху. Підручник для студентів на-пряму підготовки 6.040106 “Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансо-ване природокористування”. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2011. – 203 с.